

İŞ AHLÂKÎ

İSLÂM'DA

Namaz ve oruç gibi ibadetlerin farz, sünnet ve yasakları olduğu gibi alış-veriş ile ticaretin de şart, âdâb, sünnet ve yasakları vardır. Nasıl ki namazın şartlarını öğrenmeden namaz kılmaya kalkışmak anlamsızsa, alış-veriş ve ticaretin farz, şart, âdâb ve yasaklarını öğrenmeden bu işe kalkışmak da uygun değildir. Bundan dolayı Hz. Ömer, “Alış-veriş usulünü bilmeyen kimse, çarşı ve pazarlarımızda alış-veriş yapmasın.” demiştir. Özetle, muâmele/alış-veriş bilgilerini öğrenmek farzdır.

İslâm işçinin de işverenin de haklarını teminat altına almıştır. Emek sermayenin, sermaye de emeğin tamamlayıcısıdır. İşçi işverenin kolu kanadı, işveren de işçinin hâmîsi kabul edilmiştir. İşverenin yükümlülüğü, işçiye ancak gücünün yeteceği işi yüklemek, zorlamamak, ücretini tam ve zamanında ödemektir. İşçinin hak ettiği verilmeden kazanılan mal haksız kazançtır. İşçinin yükümlülüğü; işine ve işverene karşı dürüst davranmak, işine dikkat ve ihtimam göstermektir. Allah çalışanın işini düzgün ve güzel

yapmasını sever. Hak arama veya başka sebeplerle işyerine ve işverene zarar verilmesi kesinlikle yasaktır.¹

Çalışan her Müslüman, helal lokmanın peşinde olmalıdır. Kendi yiyeceği veya çocuklarına yedireceği haram lokmanın mânevî hayatını altüst edeceğini bilmelidir. Enes b. Mâlik (r.a.) diyor ki: Resûl-i Ekrem (s.a.v)’den: “Ya Resûlallah!

esaslarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Çalışanın Sorumluluğunu Bilmesi

Devlet memuruna, işveren işçisine muayyen bir para karşılığında iş vermiş ve işin yapılmasından onu sorumlu tutmuştur. İşin yapıldığı yer, makineler, tezgâh ve aletler

“İşverenin yükümlülüğü, işçiye ancak gücünün yeteceği işi yüklemek, zorlamamak, ücretini tam ve zamanında ödemektir. İşçinin hak ettiği verilmeden kazanılan mal haksız kazançtır. İşçinin yükümlülüğü; işine ve işverene karşı dürüst davranmak, işine dikkat ve ihtimam göstermektir.”

Ben dualarımın kabulünü isterim. Bana bunun yolunu gösterir misiniz?” diye rica ettim. Hz. Peygamber (s.a.v.): “Enes helal kazan, duan kabul olur, zira kişi ağzına haram bir lokma götürürse kırk gün duası kabul olunmaz.”² buyurdu.

O halde Müslüman’ın dikkat etmesi gereken iş ahlakının ana

de çalışana emanet edilmiş ve onun himayesine bırakılmıştır. Efendimizin tabiriyle çalışana emanet edilen şeyler, onun güttüğü sürü durumundadır ve şu hadîs-i şerif bu sorumluluğa işaret etmektedir: “Çalışan kişi de efendisinin (devletin veya işyerinin) malının bekçisidir... Hepiniz çobansınız, hepiniz sürünüzden mes’ulsünüz.”³

Çalışanın İşini Dikkatle Yapması

Çalışana verilen ücret, iyi yapılması gereken işin karşılığıdır. Kötü iş; yalan söylemek ve hâinlik yapmak kadar ah-laksızlıktır. İnsan bütün varlığıyla kendini işine vermeli ve işini en iyi şekilde yapmaya bakmalıdır. Dikkat ve özenle yapılan iş, hem insanın mesleğinde ilerlemesini, hem de imal edilen malın piyasada tu-

len vâde geldiği zaman işçisine derhal ödemelidir. İşverene hitaben Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: “İşçinin ücretini, alın teri kurumadan ödeyiniz.”⁵ Bu emriyle Efendimiz, işçiye ücretini bekletmeden vermek gerektiğine dikkati çekmektedir. Bir başka hadîs-i şerifte de çalıştırdığı adama ücretini ödemeyen kimseyi, kıyamet gününde Allahu Teâlâ'nın, kendi hasmıymış gibi perişan edeceği⁶ ifade buyrulmaktadır.

biri Allah rızası için yaptığı iyi bir davranışını anlatıyor, sonrada, “Allah'ım! Eğer bu hareketi senin rızân için yapmışsam, bu belâyı üzerimizden kaldır!” diye dua ediyor ve mağarayı kapatan taş bir parça açılıyordu. Üçüncü şahsın anlattığı ve mağaranın ağzını tıkayan taşın tamamen açılmasını sağlayan hadise şu idi: Adam çalıştırdığı işçilerine ücretlerini dağıtmış, fakat içlerinden biri ücretini almadan gitmişti. Patron da bu parayı işçinin hesabına çalıştırmıştı. Aradan bir hayli zaman geçtikten sonra işçi çıkıp gelmiş ve ücretini istemişti. İşveren de çayırda otlayan deve, öküz ve koyunları göstererek, “Bunlar senin ücretinden üreyip çoğalmıştır, al götür!” demiş ve hepsini işçisine vermişti.⁷

“Tâcir, dürüstlüğü ve doğru sözlülüğü ile müşteriye güven vermelidir. Böyle olanları Rasulullah şöyle övmüştür: “Doğru sözlü ve kendine güvenilir tâcir, (âhirette) peygamberler, siddiklar ve şehitlerle beraber bulunacaktır.”

tulmasını sağlar. Böylece işverenin yüzü güldüğü için alınan para helal edildiği gibi, Allahu Teâlâ'nın da rızası kazanılmış olur. Buna işaretle Peygamber Efendimiz şöyle buyurur: “Biriniz işini sağlam ve itinalı yaptığı zaman Cenâb-ı Hak buna memnun olur.”⁸

İşverenin İşçinin Ücretini Bekletmeden Vermesi

Bir müessese işçilerinin ellerinde yükselir. Onların el emeği, alın teriyle başarıya ulaşır. Bu itibarla patron da işçisine müteşekkirdir. Hak ettiği ücreti istediği an veya tayin edi-

İşverenin İşçisini Himaye Etmesi

İş yerinin canlanması, servetinin artmasını sağlayan işçilerine karşı şefkatli ve iyi niyetli davranmak, işverenin görevidir. İşçilerine babacan davrandığını, onları düşündüğünü çeşitli vesilelerle gösteren patrona karşı, işçileri de ciddi çalışmak ve sû-i istimal yapmamak suretiyle lâyük olmaya gayret edeceklerdir. Kul hakkı her ikisi için de söz konusudur. Bir defasında Efendimiz, mağarada mahsur kalan üç kişinin hikâyesini anlatıyordu. Bunlar geceleyin bir mağaraya sığınmışlar, dağdan yuvarlanan bir taş da mağaranın ağzını kapatmıştı. Her

İşçilerinin hakkını üzerine geçirmekten sakınmanın yanında, onların daha iyi bir hayat seviyesine çıkmaları için gayret sarf eden işveren, kullarının iyiliğini düşündüğü için hem Allah'ı memnun edecek hem de hizmet etmenin verdiği gönül huzuruyla yaşayacaklardır.

Satıcının Müşteriyi Aldatmaması

Tâcir, dürüstlüğü ve doğru sözlülüğü ile müşteriye güven vermelidir. Böyle olanları Rasulullah şöyle övmüştür: “Doğru sözlü ve kendine güvenilir tâcir, (âhirette) peygamberler, siddiklar ve şehitlerle beraber bulunacaktır.”⁸

Müşterinin gafletinden veya saflığından bilistifade sağlam ve kullanışlı olmayan bir malı ona satmak, İslâm ahlakıyla bağdaşmaz. Bir gün çarşıda dolaşırken bir yiyecek yığınının önünde duran Peygamber Efendimiz, elini yiyecek maddesinin içine daldırır. Parmığına bir ıslaklık değer.

“Nedir bu?” diye satıcıya sorar. Mal sahibi:

- Ya Rasulallah! Yağmur yağmıştı, ondan ıslanmış olacak, deyince, Rasul-i Ekrem (s.a.v.);

- Neden o ıslak tarafı herkesin görebileceği şekilde üste koymadın? diye azarladıktan sonra;

“Bizi aldatan bizden değildir.” buyurur ve “Kusurlu bir malı, ayıbını söylemeden satmanın bir Müslümana helal olmayacağını” kesin bir dille belirtir.⁹

O halde kalitesi düşük malı, değerli malla bir tutmamalı, kötüyü iyiden ayırmalı, kusurunu söyleyerek satmalıdır. Rasulullah Efendimiz; “Alıcı ve satıcı doğru söyler, her şeyi açıkça ortaya korlarsa, alışverişleri hayırlı ve mübarek olur.”¹⁰ buyurmakla her iki tarafın da dürüst ve samimi davranmalarını, birbirine güvenmelerini tavsiye etmektedir.

Her işinde hayır ve bereket aramak durumunda olan Müslüman, günümüzde olduğu

gibi, bir şeyi satarken bin bir dil dökmek veya alırken pazarlık-taki maharetini göstermek gibi sun’î ve zorlaştırıcı bir yola girmemeli ve birbirini buna mecbur etmemelidir.

Satıcının Malını Övmemesi

Malını överek satan kimsenin yalandan korunması pek zordur. İyi bir malın zaten övülmeye ihtiyacı yoktur. “Gerçeği gizleyip yalan söyleyerek yapılan alış-verişin bereketini Allahu Teâlâ’nın yok edeceğini”¹¹ belirten Peygamber Efendimiz, malına müşteri çekmek için yalan yere yemin eden tâciri de kıyamet gününde yüzlerine Allahu Teâlâ’nın bakmayıp günahlarını affet-

meyeceği üç sınıftan biri olarak nitelemektedir.¹² Abdullah b. Ebî Evfâ, Resûl-i Ekrem zamanında bir tâcirin, “Ben bunu şu kadara aldım.” diye malını satmak maksadıyla yalan söylemesi üzerine şu âyetin nâzil olduğunu söylemektedir: “Allah’ın ahdini ve yeminlerini az bir değere değişenlerin, âhirette bir payları yoktur. Allah onlara kıyâmet günü hitap etmeyecek, onların yüzüne bakmayacak, onları temize çıkarmayacaktır. Elem verici azap onlar içindir.”¹³

Satıcının Hileli Ölçüp Tartmaması

Doğru ölçüp tartmayı tavsiye eden Kur’ân âyetlerinin çok olması;¹⁴ bir şeyi ölçerek aldık-

larında tam tartan, verdiklerinde ise ölçü ve tartıyı kendi çıkarlarına kullanan kimseler hakkında Allahu Teâlâ “Vay onların hâline”¹⁵ diye buyurmakta ve Resûl-i Ekrem (s.a.v.) de, geçmiş milletlerin helâkine sebep olan günahlardan birinin eksik ölçüp tartmaları olduğunu beyan etmektedir.¹⁶

Müslüman esnaf eline metresini aldığı anda veya terazisinin başına geçtiğinde son derece dikkatli davranmalı ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’in “Tart, biraz da ilâve et.”¹⁷ emrine kulak vermelidir.

İhtikârdan Kaçınmak

Bugün spekülasyon veya karaborsacılık denilen, bir malı

ucuzken alıp pahalılaştınca satma veya piyasa fiyatını yükseltmek için yiyecek maddelerini piyasadan çekme işi, piyasada sun’î kıtlık meydana getirdiği ve bundan da bilhassa dar gelirli insanlar zarar gördüğü için İslâm’ın ruhuna aykırıdır. Daha çok gıda maddeleri üzerinde cereyan eden karaborsacılık, insanların huzurunu kaçırmakta, belli çevrelerin çıkarı uğruna zulmü yaygınlaştırmaktadır. Rasul-i Ekrem Efendimiz karaborsacının “büyük bir günahkâr” olduğunu söylemekte, “cüzam illetine ve iflas âfetine uğrayacağını” bildirmekte ve “Tüccar kazançlı, karaborsacı ise mel’ûndur.” buyurmaktadır. Daha başka hadislerinde Hz. Peygamber (s.a.v.) muhtekirin piyasada fiyatlar ucuzlayınca üzülen, yükselince sevinen kötü bir insan olduğunu ifade buyurmaktadır.

Müşteri Kızıştırmamak

Almayacağı bir malı almış gibi yaparak fiyatını artırmak ve müşteriye daha fazla bir fiyatla intikaline sebep olmak doğru bir hareket değildir. Peygamber Efendimiz: “Bir malı alıyor görünerek kıymetini artırmayınız.”¹⁸ buyurmuştur.

Alışverişte İyi Muamelede Bulunmak

Müşterinin velinimet olduğunu düşünerek ona bir malı fahiş kârla satmamak gerekir. Tüccar az kâra kanaat ederse

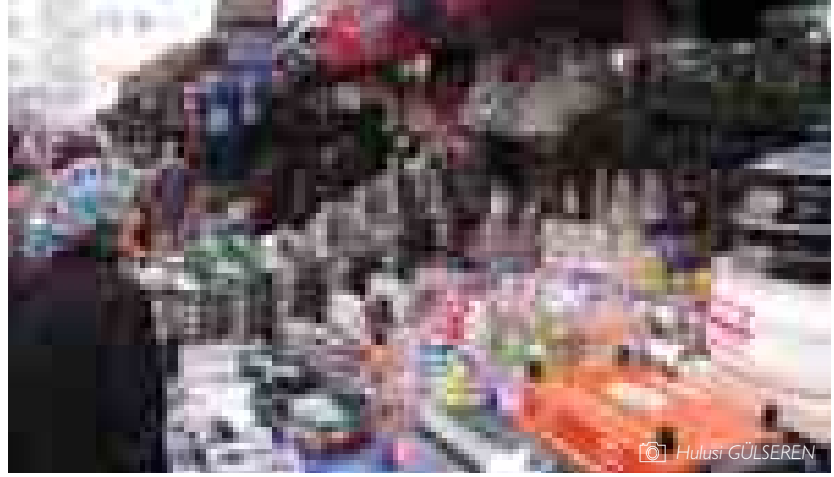

çok sürüm yapar. Böylece hem müşterilerini memnun eder, hem de hizmet etmekten dolayı huzur duyar ve malı bereketlenir. Hz. Ali, kamçısını alıp Kûfe çarşısını dolaşır ve tüccarları, “*Kârın azını reddederseniz çoğundan da mahrum kalırsınız.*”¹⁹ diye uyarırdı.

Fakir ve yoksul kişilerle alışveriş yaparken, onların lehine davranmak da bir iyiliktir. Hatta “*Paran olunca getirirsin.*” gibi sözlerle onlara uzun vade tanımak veya hiç para almamak büyük bir fazilettir. Alışverişte her iki taraf da müşkülpesent davranmamalı, birbirine kolaylık göstermelidir. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) buyurur ki: “*Satarken ve alırken, borcunu isterken ve öderken kolaylık gösteren kimseye Allah rahmet eylesin!*”²⁰

Yine Efendimizin buyurduğuna göre, vaktiyle bir tâcir vefat eder ve ruhunu karşılayarak, “*Dünyada bir hayır yaptın mı?*” diye soran meleklerle: “*Ben adamlarıma, eli dar olanları sıkıştırmamalarımı, hâli vakti*

iyi olanlara da kolaylık göstermelerini tembih ederdim.” diye cevap verir. Kulunun bu davranışından hoşnut olan Allahu Teâlâ, meleklerine, “*Bu kulunun günahından vazgeçin!*” diye emreder.²¹ Böyle ilahî lutfail olmak isteyen kimsele Cenâb-ı Mevlâ'nın tavsiyesi şöyledir: “*Borçlu darda ise, eli genişleyinceye kadar bekle-*

melidir. Bilmiş olsanız ki, borcu başıslamanız sizin için daha hayırlıdır.”²²

Aldığı malı herhangi bir sebeple iade etmek isteyen kimseyi de reddetmeyip malı geri ala-

rak müşteriye iyilik etmelidir. Böyle iyi niyetli hayırhah tüccar hakkında Peygamber Efendimiz, “*Pazarlığı bozmak isteyen Müslümana kolaylık gösteren kimseyi, Allahu Teâlâ, (kıyamet gününde) sürçüp düşmekten kurtarır.*”²³ buyurmaktadır.

Özetle, Müslümanın çalışma hayatında tembellik, yalan, hile, başkasının malına hırs ve tamah, cimrilik, israf, malın aybını saklamak, ihtikâr, ödemeyi geciktirmek ve faiz söz konusu olamaz.

Dipnot

* Doç. Dr.

- 1 Hüseyin Kaleşi, *İslâm'da İş ve Ticaret Ahlakı*, Seha Neşriyat, İstanbul 1990, 91-98.
- 2 Buhârî, *Tecrid Tercemesi*, c.VI, s. 357.
- 3 Buhârî, *İstikraz*, 20.
- 4 *Fethu'l-Kadir Şerhu Câmiu's-Sağir*, II/286, nr. 1861 (Beyhâkî'den).
- 5 İbn Mâce, *Ruhûn*, 4.
- 6 İbn Mâce, *Ruhûn*, 4.
- 7 Buhârî, *İcare*, 12.
- 8 Tirmizî, *Buyû*, 4; İbn Mâce, *Ticaret*, 1.
- 9 Müslim, *İman*, 164; İbn Mâce, *Ticaret*, 45.
- 10 Buhârî, *Buyû*, 19.
- 11 Buhârî, *Buyû*, 19-26.
- 12 Nese'î, *Buyû*, 5.
- 13 3/Âl-i İmrân, 77.
- 14 6/En'am 152; 11/Hüd, 85; 17/İsrâ, 35.
- 15 83/Mutaffin, 1-3.
- 16 Tirmizî, *Buyû*, 9.
- 17 Ebû Dâvûd, *Buyû*, 7.
- 18 Buhârî, *Buyû*, 58.
- 19 Gazâlî, *İhyâ*, II/80.
- 20 Buhârî, *Buyû*, 16.
- 21 Buhârî, *Buyû*, 17.
- 22 2/Bakara, 280.
- 23 Ebû Dâvûd, *Buyû*, 52.